

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **"КОРЕКЦІЯ ПОРУШЕНЬ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ
МОВЛЕННЯ"**

Виконала студентка 2 курсу, групи KorLb1–M17
спеціальності 016 Спеціальна освіта
"Логопедія. Спеціальна психологія"

Чопчик Тетяна Анатолівна

Керівник:

Гаврилов О.В., кандидат психологічних наук,
доцент кафедри логопедії та спеціальних методик

Рецензент:

Вержиковська О.М., кандидат педагогічних
наук, доцент кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної роботи

м. Кам'янець-Подільський – 2018р.

ЗМІСТ

	2
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ УВАГИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1. Науково-теоретична сутність поняття "увага".....	6
1.2. Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з типовим мовленнєвим розвитком та порушеннями мовлення.....	15
1.3. Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення.....	19
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ ТА ЇЇ ВЛАСТИВОСТЕЙ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	22
2.1. Методики дослідження довільної уваги та її властивостей у дітей дошкільного віку.....	22
2.2. Аналіз матеріалів дослідження.....	27
РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ ДОВІЛЬНОЇ УВАГИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ	36
3.1. Організація навчально-корекційної роботи формування довільної уваги у дошкільників з порушеннями мовлення.....	36
3.2. Методика формування довільної уваги у дошкільників з порушеннями мовлення.....	45
3.3. Аналіз результатів формувального навчання.....	59
ВИСНОВКИ	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	71
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Актуальність теми. Головним завданням сучасної дошкільної освіти є розвиток гармонійної, високодуховної особистості (І. Бех, О. Хохліна та ін.). Повною мірою це стосується навчання й виховання дітей з порушеннями мовлення (Н. Гаврилова, С. Конопляста, Т. Сак, Н. Пахомова, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.). Успішність організації навчально-виховного процесу, залежить від стану сформованості у дітей психічних явищ, основна роль серед яких належить довільній формі уваги. Недостатній розвиток властивостей уваги є причиною труднощів у дошкільників при опануванні знаннями, уміннями та навичками.

Проблему уваги вивчали в межах загально-теоретичних психологічних (Т. Дуткевич, Ю.Трофімов, О. Цигипало та ін.), педагогічних (Л. Виготський, О. Леонтьєв та ін.), та фізіологічних (Л. Бадалян, Ю. Биков, Е. Хомська) підходів; у дітей з типовим психофізичним розвитком (Р. Павелків, В. Поліщук, М. Савчин та ін.) та в межах вивчення психічних процесів у дітей з порушеннями мовлення (Л.Андрусина, Н. Гаврилова, С. Конопляста, Р. Мартинова, Н. Пахомова, Т. Сак, Є. Соботович, В. Тарасун, О. Трошин); атиповим розвитком (Ю. Бугера, В. Шорохова та ін.).

Окреслені проблеми обумовлюють актуальність здійснення дослідження на тему **"Формування довільної уваги та її властивостей у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення"**.

Мета дослідження – розробити та апробувати методи навчально-корекційної роботи спрямовані на формування довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку. Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити аналіз наукових джерел з зазначеної проблеми, та визначити, особливості розвитку довільної уваги та її властивостей у дітей

дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком та з порушеннями мовлення.

2. Визначити методи діагностики та експериментально дослідити особливості розвитку довільної уваги та її властивостей у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення (ЗНМ IV та ЗНМ III рівня).

3. Визначити методи формування довільної уваги у дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення. Експериментально перевірити ефективність проведеної навчально-корекційної роботи.

Об'єкт дослідження – процес формування уваги у дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення.

Предмет дослідження – особливості формування довільної уваги та її властивостей у дітей дошкільного віку з III, IV рівнем загальним недорозвиненням мовлення.

Методи дослідження: – *теоретичні:* вивчення та порівняльний аналіз вітчизняних та зарубіжних джерел з проблеми дослідження для визначення теоретичних засад і основних підходів щодо визначення сутності уваги, її діагностики та корекції;

– *емпіричні:* дослідження властивостей довільної уваги у дітей дошкільного віку: визначення показника стійкості (методика "Сполучити предмети"), вивчення переключення (методика "Назви та порахуй") та розподілу уваги (методика "Знайди відповідний малюнок"), оцінювання обсягу уваги (методика "Знайди пташок"), розвиток вибіркової уваги (методика "Знайди предмети"), вивчення концентрації уваги (методика "Лабіринт"); констатувальний та формувальний експеримент;

– *методи математичної статистики:* кількісний та якісний аналіз одержаних під час експерименту емпіричних даних; χ^2 критерій Пірсона.

Теоретичне значення. Розширено поняття "уваги", охарактеризовано властивості уваги у дітей дошкільного віку з ЗНМ подано порівняльний аналіз довільної уваги у дошкільників з типовим розвитком та ЗНМ III та IV рівнів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації психологічного інструментарію діагностики особливостей розвитку властивостей уваги у дітей дошкільного віку. Описана навчально-корекційна методика може бути використана у роботі логопеда, психолога, вихователя логопедичної групи та груп з інклюзивної форми навчання.

Наукові результати дослідження були здійснені на базі закладів дошкільної освіти № 20, 23 м. Кам'янця-Подільського Хмельницької області.

Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у наукових публікаціях: "Науково-теоретичні погляди становлення поняття уваги", "Особливості розвитку довільної уваги у дітей дошкільного віку з дізартрією", "Особливості розвитку уваги у дітей дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення".

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (75 найменувань), додатків (16 сторінок). У роботі вміщено 9 таблиць, 13 графіків, 3 рисунка. Загальний обсяг наукової роботи – 94 сторінок, з них 77 сторінок – основного тексту.

ВИСНОКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки:

1. Аналіз та узагальнення спеціальної літератури доводить, що увага пов'язана з усіма психічними процесами; забезпечує розвиток виховання та навчання особистості за допомогою включення вольової регуляції (довільності) та її специфічних властивостей (вибірковості, стійкості, переключення, концентрації, обсягу, розподілу).

2. Встановлено, що увага у дітей дошкільного віку з типовим психофізичним розвитком перебуває на стадії формування, всі види і властивості її зазнають суттєвих змін. У дітей із ПМР виявлено часте стомлювання, відволікання, зниження продуктивності засвоєння знань. У дітей з ЗНМ довільна увага та її властивості не були предметом спеціального дослідження її вивчали у контексті мовленнєвого недорозвинення.

3. Визначено методики, що направлені на вивчення продуктивності, стійкості, переключення, розподілу, об'єму та рівню розвитку фонематичної уваги у дітей старшого дошкільного віку з типовим та порушеним мовленнєвим розвитком.

Визначено, що у значної кількості дітей з ПМР (ЗНМ IV – 27% та ЗНМ III – 38 %) вибірковість уваги на низькому та середньому рівні (ЗНМ IV – 33 %, ЗНМ III – 23 %) на відмінну від їх однолітків без мовленнєвих порушень. Це вказує на їх часте відволікання на сторонні подразники, потребою у додатковому повторі інструкції до виконання. Також зафіксована значна кількість дошкільників у яких розвиток вибірковості уваги відповідав високому рівню (ТМР – 42 %, ЗНМ IV – 40 %, ЗНМ III – 39 %).

Розкрито, що стійкість уваги у більшості дітей без мовленнєвих патологій та з ПМР на низькому та середньому рівні, тому що при виконанні завдань дошкільники значну кількість часу витрачали на пошук вирішення поставленої перед ними задачі.

Доведено, що розподіл уваги у значної частини дітей (з типовим психофізичним розвитком – 92%, з ЗНМ IV рівня – 82% та ЗНМ III рівня – 73%) відповідав високому рівню, такі показники вказують на те, що у більшості дітей не виникало труднощів при уявному розчленуванні об'єктів у своїй свідомості та виокремлення на самостійні предмети, лише 30% дітей з ЗНМ III рівня не могли справитись із завданням по розподілу уваги.

Встановлено, що низький рівень концентрації уваги був більше притаманний дітям з ПМР (ЗНМ III рівня – 60% і третій частині із ЗНМ IV рівня – 30%), ніж їх ровесникам з ТМР. Також, були дошкільники які на високому рівні виконували поставлені перед ними завдання. З'ясовано, що більшість дітей з ПМР потребували додаткової допомоги, і витрачали багато часу щоб зосередитись на завданні.

Визначено, що у дітей з ЗНМ труднощі у переключенні уваги, який потребував зосередженості на переході від одного виду діяльності до іншого тобто від позначення назви предмету до його порядкового рахунку.

Досліджено, що обсяг уваги у значної частини дошкільників був на високому рівні (ТМР – 90%, ЗНМ IV рівня – 78%, ЗНМ III рівня – 72%), лише у незначної кількості дітей присутній середній рівень, а низький мали тільки 10 % з ЗНМ III. Це пояснюється тим, що у дітей даного віку не виникали труднощі при пошуку зображених типових об'єктів в одному просторі.

Підтверджено методами математичної статистики – чим складніше порушення мовлення, тим більша вірогідність порушень довільної уваги та її властивостей.

4. Обґрунтовано етапи та зміст навчально-корекційної роботи; визначено методи та прийоми для формування властивостей уваги у дошкільників з порушеннями мовлення.

Контрольний етап дослідження засвідчив помітні зміни у дітей експериментальної групи після проведення з ними навчально-корекційної роботи. Так, у них значно зменшилися показники низького рівня (було 50,8% стало 13,8%), середнього (було 36,3%, стало 60,4%) та високого (було 25,6%, стало 27,8%) рівня розвитку уваги.

Визначено, діти які по хворобі не відвідували дитячий садок та відповідно навчально-корекційні заняття залишались на низькому рівні, тому про їх можливості або недорозвиток ми не можемо стверджувати. На нашу думку, роботу з формування необхідних знань, навичок та вмінь у дітей з порушеннями мовлення потрібно здійснювати не тільки вихователями, логопедами та психологами, але й самими батьками. Це дозволило би дитині не відставати у розвитку від своїх однолітків.

5. Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою для подальшого вивчення уваги у дітей-логопатів є урахування мовленнєвого дизонтогенезу (у дітей з дизартрією, ринолалією, алалією та ін.).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ануфриева А. Ф. Как преодолеть трудности в обучении. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения / А. Ф. Ануфриева, С. Н. Костромина. – М. : Ось-89, 1999. – 224 с.
2. Астафьев С. В. Психофизиологические показатели уровня внимания : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.02 / МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва, 2003. 258 с.
3. Ахтамьянова И. И. Регуляция и саморегуляция внимания учащихся : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07. Москва, 1986. 16 с.
4. Барташнікова І. А. Розвиток уваги та навичок навчальної діяльності у дітей 5-6 років. Тернопіль : Навч. книга-Богдан, 2006. 40 с.
5. Белкин А. С. Основы возрастной педагогики : учеб. пособие для студентов / А. С. Белкин. – М. : Академия, 2000. – 192 с.
6. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии. Москва : Педагогика, 1989. С. 5-6.
7. Бех І. Д. Довільна поведінка школяра як мета виховання / І. Д. Бех // Рідна школа. – 1993. – № 9. – С. 29–32.
8. Бех І. Д. Довільна поведінка школяра як мета виховання / І. Д. Бех // Рідна школа. – 1993. – № 9. – С. 29–32.
9. Белова О. Б. Особливості розвитку уваги у дітей молодшого шкільного віку з нормальним та порушеним мовленням / Олена Борисівна Белова // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. – Вип. 9. – С. 54–64.

10. Большой психологический словарь / сост. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. 3-е изд. Москва : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. 633 с.
11. Братусь Б. С. Деятельностный подход в психологии: проблемы и перспективы. Москва : АПН РСФСР, 1990. 180 с.
12. Бугера Ю. Ю. Порівняльна характеристика розвитку уваги у нормально розвинених та молодших школярів з розумовою відсталістю у процесі навчальної діяльності // Наук. вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського. Психологічні науки : зб. наук. пр. / відп. ред. Н.О. Євдокимова. Миколаїв : МНУ ім. В.О. Сухомлинського, 2015. №1. С. 11–16.
13. Бурменская Г. В. Возможности планомерного развития познавательных процессов у дошкольника : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.07 / Бурменская Г. В. ; МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва, 1978. 23 с.
14. Варій М. Й. Навчальний посібник/Варій М.Й. – 2-ге видан., випр. і доп. – К.: "Центр учбової літератури", 2007.
15. Вишневская В. П. Особенности развития внимания в условиях автоматизированной обучающей системы (АОС) : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19. 00.07 / Минск. гос. пед. ин-т. Минск, 1991. 21 с.
16. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. – К. : Радянська школа, 1976. – 270 с.
17. Волкова Т. Н. Творчі ігри, завдання і тести для розвитку пам'яті та уваги. Донецьк : БАО, 2006. 240 с.
18. Вопросы психологии внимания : сб. ст. / редкол.: И. В. Страхов и др. Саратов, 1974. Вып. 6. 73 с.
19. Воробей А. А. Диагностика и коррекция внимания младших школьников : учеб.-метод. пособие / Кемеров. обл. ин-т усовершенствования учителей. Кемерово, 1991. 33 с.
20. Воронин А. Н. Методики диагностики свойств внимания // Методы психологической диагностики. Москва, 1993. Вып. 1. С. 16 - 27.

21. Выготский Л. С. Развитие высших форм внимания в детском возрасте // Хрестоматия по вниманию / под ред. А. Н. Леонтьева, А. А. Пузыря. Москва, 1976. С. 113 - 129.

22. Выготский Л. С. Развитие высших форм внимания в детском возрасте // Хрестоматия по вниманию / под ред. А. Н. Леонтьева, А. А. Пузыря. Москва, 1976. С. 113 - 129.

23. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу / Н. С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Кам'янець- Подільський : Аксіома, 2008. – Вип. X. –С. 306–310.

24. Гальперин П. Я. К проблеме внимания / П. Я. Гальперин // Хрестоматия по психологии / под ред. А. В. Петровского. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Просвещение, 1987. – С. 169–175.

25. Гиппенрейтер Ю. Б. Деятельность и внимание // А. Н. Леонтьев и современная психология / под ред. Запорожца А. В. и др. Москва, 1983. С. 165 - 177.

26. Гоноболин Ф. Н. Воспитание внимания учащихся. Москва : Изд-во МГУ, 1974. 100 с.

27. Горбач М. С. Психологические основы воспитания внимания у первоклассников в процессе учебы : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01. Киев, 1952. 19 с.

28. Дефектологічний словник : навч. посіб. / за ред. В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Київ : Леся, 2011. 528 с.

29. Добрынин Н.Ф. О теории и воспитании внимания / Н.Ф. Добрынин // Хрестоматия по вниманию / под ред. А. Н. Леонтьева, А. А. Пузыря и В. Я. Романова. –М. : Изд-во Московского ун-та, 1976. – С. 243–258.

30. Дормашев Ю.Б., Романов В.Я. Психология внимания: Учебник. –3-е изд., исправ. – М.: МПСИ: Фринта, 2002.

31. Дубровинская Н. В. Нейрофизиологические механизмы внимания: онтогенетическое исследование : монографія. Ленинград : Наука, 1985. 144 с.
32. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія (курс лекцій і практикум) : навч. посібник. – Кам'янець-Подільський : Буйницький О. А., 2006. – 320 с.
33. Загальна психологія : підручник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – С. 441.
34. Загальна Психологія : Навчальний Посібник / Варій М. Й. - 2-ге Видан., Випр. I Доп. - К.: «Центр Учбової Літератури», 2007.- 968 С. 673ст.
35. Калягин В. А. Психология лиц с нарушениями речи / В. А. Калягин, Т. С. Овчинникова. – СПб. : КАРО, 2007. – 544 с.
36. Керівництво практичного психолога. Готовність до школи: розвиваючі програми / За ред. І.В. Дубровиной. - М., 1995. Яковлева Є.Л. Діагностика та корекція уваги і пам'яті школярів // Маркова А.К., Лідерса А.Г.,
37. Крайг Г. Психология развития. Санкт-Петербург : Питер, 2002. 628 с.
38. Левитина С.С. Можноли управлять вниманием школьника? – М.: Изд-во "Знание", 1980.
39. Леонтьев А. Н. О диагностических методах психологического исследования школьников / А. Н. Леонтьев, А. Р. Лурия, А. А. Смирнов // Советская педагогика. – 1968 . –№7. – С. 65–77.
40. Липа В. А. Психологические основы педагогической коррекции / В. А. Липа. – Славянск : Моторин Б. И., 2012. – 386 с.
41. Логопсихологія : навч. посібник / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. М. К. Шеремет. – К. : Знання, 2010. – 293 с.
42. Лурия А. Р. Внимание и память. Москва : Просвещение, 1975. 260 с.
43. Люблінська Г. О. Дитяча психологія / Л. О. Люблінська. – К. : Вища школа, 1974. – 456 с.

44. Макагонова А. А. Распределение внимания в связи с особенностями нервной деятельности : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.0. Москва, 1954. 14 с.
45. Максименко С. Д. Загальна психологія : навч. посібник / С. Д. Максименко, В.О. Соловієнко. – К. : МАУП, 2000. – 256с.
46. Марьянович А. Т. Методика исследования динамики внимания // Вопросы психологии. 1983. № 2. С. 129 - 132.
47. Матюхина М. В. Возрастная и педагогическая психология : учеб. пособие / М. В. Матюхина, Т. С. Михальчик, Н. Ф. Прокина и др.; под ред. М. В. Гамезо и др. – М. : Просвещение, 1984. – 256 с.
48. Машталь О. Лучшие методики развития внимания у детей : 1000 тестов, заданий и упражнений. Санкт-Петербург : Наука и Техника, 2008. 304 с.
49. Миронова С. П., О. В. Гаврилов, М. П. Матвеева. Основы корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. / Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. 264 с.
50. Мухина В. С. Возрастная психология. Москва : Владос, 2000. 453с.
51. Нейрофизиологические механизмы внимания : хрестоматия / под ред. Хомской Е. Д. Москва : Изд-во МГУ, 1979. 298 с.
52. Немов Р. С. Психология : учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений : в 3 кн. / Р. С. Немов. – 4-е изд. – М. : ВЛАДОС, 2001.– Кн. 3 : Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. – 640 с.
53. Несух Ю. Розвиток пізнавальних процесів дітей молодшого та середнього шкільного віку. – К.: Шкільний світ, 2008.
54. Нужнова С. В. Применение статистических методов в психологии – педагогических исследованиях : Учебное пособие / Сост. С.В. Нужнова. – Троицкий филиал ГОУ ВПО «ЧелГУ». – Троицк, 2005. – 120 с.

55. Обухова Л. Ф. Детская психология: теории, факты, проблемы. – М. : Тривола, 1995. – С. 84.
56. Общая психология / под ред. А. В. Петровского. – М. : Педагогика, 1986. – 461 с.
57. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посібник / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2010. – 432 с.
58. Пахомова Н. Г. Методологічні основи та структурні компоненти педагогічних технологій корекційної роботи / Н. Г. Пахомова // Зб. наук. праць Кам'янець-Поділ. Нац. ун-ту імені Івана Огієнка / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. – Вип. XV. Серія: соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2010. С. 81–85.
59. Пахомова Н. Г. Спеціальна психологія / Н. Г. Пахомова, М. М. Кононова – Полтава : АСМІ, 2015 – 389 с.
60. Петровский А.В. Общая психология /под ред. А.В. Петровского. – М., 1986.
61. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ын.; за ред. Ю. Л. Трофімова. -3-те вид., стереотип. – К. : Либідь, 2001. – 560с.
62. Светлова И. Внимание / И. Светлова. – М. : Эксмо, 2003. – 48 с. : ил. я («Божья коровка»).
63. Скрипченко О. В., Л. В Долинська, З. В. Огороднійчук Та Інші, Підручник Загальна Психологія, Ст. 441
64. Сушко В.В. Психологічна програма для учнів початкової школи “Формування довільності і зосередженості” // Практична психологія і соціальна робота. - 2007. - № 11. - С.46-52
65. Тарасун В. В. Логодидактика : навч. посібник для вищ. навч. закладів. – К. : Вид-во нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2004. – 348 с.
66. Трошин О. В. Логопсихология : учеб. пособие / О. В. Трошин, Е. В. Жулина. – М. : Сфера, 2005. – 256 с.

67. Угарова Г. М. Возрастная динамика свойств внимания дошкольников и младших школьников : дис. ... канд. психол. наук : спец. возрастная и пед. психология / МПГУ. Москва, 1994. 220 с.
68. Узнадзе Д. Н. Психологические исследования / Д. Н. Узнадзе. – М. : Наука, 1966. – 452 с.
69. Хомская Е. Д. Нейропсихология / Е. Д. Хомская. – 4-е изд. – СПб. : Питер, 2005. – 496 с.
70. Хохліна О. П. Методологічні й теоретичні основи психології : навч. посіб. / Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. 232 с.
71. Хрестоматия по вниманию / под ред. А. Н. Леонтьева. Москва : Изд-во МГУ, 1976. 305с.
72. Худик В. А. Диагностика детского развития : методы исследования. Киев : Освіта, 1992. 220 с.
73. Чяпас В. Й. Детерминация основных свойств внимания : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.01 / НИИ педагогики УССР. Киев, 1987. 18 с.
74. Экспериментальное исследование внимания / под ред. Баскаковой И. Л. Москва, 1970. 235 с.
75. Элькин Д. Г. Новая книга о внимании // Вопросы психологии. 1974. № 4. С. 165 – 166.